

Työajan lyhentäminen - ratkaisu työttömyyteen?*

PETRI BÖCKERMAN, VTM, nuorempi tutkija, Palkansaajien tutkimuslaitos
JAAKKO KIANDER, VTT, johtava ekonomisti, VATT

1 Johdanto

Työajan lyhentäminen on ollut työllisyyskeskustelun pysyvä aihe. Esitykset työn jakamisesta ovat osa yleiseurooppalaista lähinnä yhtenäistämisen käymää keskustelua. Kantavana ajatuksena on se, että yleistä työaikaa lyhentämällä työtä voidaan jakaa useammalle. Keskustelussa on ollut esillä työpäivän lyhentäminen (ns. 6-tunnin malli¹), työviikon lyhentäminen, vuosityöajan lyhentäminen lomapäiviä lisäämällä (kuten 1980-luvulla luodut ns. Pekaspäivät) ja elinaikaisen työajan lyhentäminen esim. vuorotteluvapaan avulla. Saksassa 35-tunnin työviikkoon siirryttiin 1980-luvulla IG Metallin lakon seurauksena. Ranskassa 35-tunnin työviikkoon siirryttiin parlamentin päätöksellä pian vuoden 2000 jälkeen. Työnantajat ovat vastustaneet yleisiä työajan lyhennyksiä ja olleet kiinnostuneita lähinnä vain osa-

*Kirjoitus on osa Työministeriön ja Euroopan Sosiaalirahaston yhdessä rahoittamaa hanketta työn jakamisesta ja työllisyydestä Euroopassa.

¹ Thomas Moren Utopiassa oli ainoastaan kuusituntinen työpäivä, joka oli jaettuun kahteen osaan. Suomessa professori Paavo Seppänen esitti ajatuksen 6+6 -työpäivästä 1960-luvulla.

aikatyön lisäämisestä.

Työn jakaminen yleistä työaikaa lyhentämällä parantaa työllisyyttä tilanteessa, jossa palkansaajien keskimääräisellä työajalla ja kokonaistyöllisyydellä on vaihtosuhte (eli työntuntien supistuminen työllistä kohden johtaa työllisyyden kasvuun). Kirjoituksessa tarkastellaan yleisen työajan vaikutusta työllisyyteen. Kirjoitus jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa esitetään tärkeimpiä periaatteellisia näkökohtia työajan ja työllisyyden välisestä yhteydestä. Toisessa osassa tarkastellaan Suomea koskevia empiirisiä tuloksia yleisen työajan ja työllisyyden välisestä yhteydestä. Kolmannessa osassa pohditaan nykyisen empiirisen tietämyksen aukkoja ja esitetään näkemyksiä jatkotutkimusten aiheista. Kirjoitus päättyy yhteenvetoon ja muutamaan kokoavaan johtopäätökseen.

2 Teoreettisia näkökohtia

Usein esitetyn näkemyksen mukaan yleisen työajan lyhentämisellä ei ole vaikutusta tasapainotyöttömyyteen (NAIRU) sen tähden, että kokonaistuotannon ja työn määrä kansantaloudessa ei ole annettu (lump-of-output/work fal-

lacy). Odotukset myönteisistä työllisyysvaikutuksista perustuvat tällöin virheelliseen oletukseen siitä, että työpanoksen kysyntä pysyisi muuttumattomana. Työajan lyhentyessä myös muut tekijät muuttuvat kansantaloudessa, jolloin tasapainotyöttömyys voi olla riippumaton yleisen työajan pituudesta. Tulosta voidaan perustella tehokkuuspalkka- ja neuvottelumallien avulla (Johnson & Layard 1986, 978-980; Layard, Nickell ja Jackman 1991, 503-504). Tehokkuuspalkkamalleissa tasapainotyöttömyys on tyypillisesti riippumaton työajan pituudesta kansantaloudessa, koska työajan pituus ei vaikuta yrityksen kannalta optimaaliseen palkkapreemioon (kuten työttömyysaste). Työajan lyhentämisen suoraviivaisten, myönteisten työllisyysvaikutusten keskeinen oletus on se, että tuotannon taso on annettu kansantaloudessa (Anxo 1988, 359). Työn kysyntä on kuitenkin riippuvainen työvoimakustannuksista ja tuottavuudesta, joihin vaikuttaa palansaajien keskimääräinen työaika. Työajan lyhentäminen voi johtaa myös siihen, että yritykset korvaavat työtä muilla tuotantopanoksilla tai yritykset supistavat tuotantoa, jolloin kaikkien tuotantopanosten (myös työn) käyttö supistuu ja kokonaistuotanto sopeutuu alhaisemmalle tasolle.

Pelkistetty kokonaistaloudellinen tarkastelu peittää alleen kuitenkin useita olennaisia lisänäkökohtia, jotka liittyvät ennen kaikkea työajan, reaali-palkan ja toisaalta työn tuottavuuden väliseen monimutkaiseen yhteyteen. Työajan lyhentämisen työllisyysvaikutusten kannalta keskeistä on se, miten työn tuottavuus reagoi työajan lyhentämiseen. Feldstein (1976) väitti, että työajan lyhentäminen heikentää työn tuottavuutta, koska työtehtävien käynnistämiseen ja alasajoon kuluva aika tyypillisesti pitee työajan lyhentyessä. Tyypillinen havainto empiirisissä tutkimuksissa on kuitenkin se, että

työajan lyhentäminen parantaa merkittävästi tuottavuutta, mutta tämä vaikutus ei ole täysimääräinen eli työn tuottavuuden jousto työajan suhteen on alle ykkösen (Agnarsson & Anxo 1996, 108-110; Forslund 1996, 11). Tämä tarkoittaa yhtäältä sitä, että työntekijöiden kokonaisansioiden tulisi reaalisesti supistua, jotta yleisen työajan lyhentäminen ei nostaisi yritysten yksikkötyökustannuksia ja sitä kautta murentaisi niiden hintakilpailukykyä, tuotantoa ja työllisyyttä. Tuottavuuden nousu yleisen työajan lyhentyessä antaa kuitenkin mahdollisuuden osittaiseen palkkakompensatioon. Vaihtoehtona reaaliansioiden laskulle on luonnollisesti se, että valtio antaa tukea niille yrityksille, joissa toteutetaan yleisen työajan lyhennysohjelmia¹.

Yleisen työajan lyhentämisen vaikutus työllisyyteen on riippuvainen lukuisista luonteeltaan mikrotaloudellisista tekijöistä. Tämä merkitsee sitä, että puhtaasti teoreettisten tarkastelujen pohjalta on vaikeata tehdä politiikkasuosituksia siitä, mikä kokonaisvaikutus yleisen työajan lyhentämisellä on tosiasiaassa työllisyyteen. Taulukkoon 1 on koottu joukko keskeisimpiä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, millaiseksi yleisen työajan lyhentämisen vaikutus työllisyyteen muodostuu lopulta (tekijät eivät ole tärkeysjärjestyksessä).

Työajan lyhentämisen vaikutus työllisyyteen riippuu epäsuorasti suhdannetilanteesta. Korkeasuhdanteen voidaan ajatella vaikuttavan myönteisesti työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksiin, koska korkeasuhdanteessa työntekijät ovat valmiimpia siihen, että heidän

¹ Rocardon (1996) Euroopan Unionin parlamentille toimittamaan mietintöön sisältyi ehdotus siitä, että työttömyyskorvausvaroja kanavoitaisiin tueksi, jolla lyhennettäisiin yleistä työaika Euroopassa. Ohjelman tavoitteena olisi työllisyyden parantaminen.

Taulukko 1. Työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksen taustatekijät (Lähde: Eriksson 1996, täydentäen).

Työllisyysvaikutus suurimmillaan	Työllisyysvaikutus pienimmillään
korkeasuhdanne	matalasuhdanne
reaaliansiot alenevat työajan lyhentyessä	reaaliansiot pysyvät ennallaan
työvoimaintensiivinen tuotanto	pääomaintensiivinen tuotanto
kiinteiden työvoimakustannusten osuus pieni	kiinteiden työvoimakustannusten osuus suuri
suuryritys	pienyritys
suljettu sektori	avoin sektori
ylityöt pysyvät ennallaan	ylityöt lisääntyvät
kasvava käynti- ja palveluaika	käynti- ja palveluajalle asetettu katto
homogeeninen työvoima	heterogeeninen työvoima
suuri työvoiman liikkuvuus	vähäinen työvoiman liikkuvuus
matalan työttömyyden alue	korkean työttömyyden alue
lyhyt aikaväli	pitkä aikaväli

reaaliansionsa alenevat tilanteessa, jossa työaika lyhennetään. Korkeasuhdanteessa reaali-palkan alentaminen työajan lyhentyessä tarkoittaa usein ainoastaan sitä, että reaali-palkkojen nousuvauhdista tingitään perusuraan verrattuna. Tämä voimistaa työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksia tilanteessa, jossa tuottavuuden jousto työajan lyhentämisen suhteen on alle ykkösen. Matalasuhdanteen aikana työntekijöiden halukkuus reaali-palkkojen alentamiseen työajan lyhentyessä on vähäisempää, jolloin työajan lyhentäminen työllisyyden parantamiseksi on vastaavasti vaikeampaa kuin korkeasuhdanteessa¹. Lisäksi korkeasuhdanteessa työajan supistumiseen liittyvä reaali-

palkkojen alentaminen ei johda yhtä merkittävää kokonaiskysynnän supistumiseen (ja työllisyyttä supistavaan vastaavaikutukseen) kuin matalasuhdanteessa. Matalasuhdanteen aikana yrityksissä on tyypillisesti myös liikahenkilöstöä (Eriksson 1996, 10). Tämä merkitsee puolestaan sitä, että matalasuhdanteen päättyessä tuotantoa voidaan kasvattaa ilman lisähenkilöstön palkkaamista, jolloin työajan lyhentäminen ei välttämättä luo liikkumavaraa uusien työntekijöiden palkkaamiseen.

Myös tuotannon luonteella on merkitystä työajan lyhentämisen työllisyysvaikutusten kannalta. Työvoimaintensiivisessä tuotannossa työajan lyhentämisellä on suurempi vaikutus työllisyyteen yksinkertaisesti sen tähden, että siellä työn korvaaminen pääomalla on vaikeampaa kuin pääomaintensiivisessä tuotannossa, jos reaali-palkkoja ei alenneta samassa suhteessa kuin työaika. Tämän näkökohdan perusteella työajan lyhentämisellä voisi olla työllisyysvaikutuksia lähinnä työvoimaintensiivisillä palvelualoilla. Neifer-Dichmann (1991, 517)

¹ OECD (1994, 1998) suhtautuu varauksellisesti yleiseen, lakisääteisesti määrättyyn työajan lyhentämiseen. Syyinä on se, että palkat ovat harvoin alentuneet tuotoksen suhteessa. Yritysten yksikkötyökustannukset ovat nousseet, eikä toivottu työllisyysvaikutus ole toteutunut, koska yritysten kilpailukyky on murentunut työajan lyhentyessä.

väittää, että työajan lyhentäminen heikentää talouskasvun työllistävyyttä, koska se pakottaa yritykset korvaamaan työpanosta koneilla ja laitteilla sekä tehostamaan työpanoksen käyttöä. Tällöin yleisen työajan lyhentäminen voi heikentää merkittävästi mahdollisuuksia alentaa työttömyyttä pitkällä aikavälillä.

OECD (1997, 27) korostaa puolestaan sitä, että työllisyysvaikutusten kannalta keskeistä on kiinteiden työvoimakustannusten osuus kokonaistyövoimakustannuksista. Jos kiinteät työvoimakustannukset ovat työajan lyhentyessä korkeita suhteessa muuttuviin kustannuksiin, yritykset ovat haluttomia lyhentämään todellista työaika. Kiinteiden kustannusten olemassaolo merkitsee myös sitä, että työajan lyhentyessä palkkojen tulisi supistua suhteellisesti enemmän kuin työajan, jos työn tuottavuus pysyy muuttumattomana, jotta yritysten yksikkötyökustannukset eivät kasvaisi alkutilanteeseen verrattuna. Snower (1997, 37) korostaa sitä, että työajan lyhentämisen eräs keskeinen haittapuoli on yritysten näkökulmasta se, että se lisää yritysten kustannuksia, jotka aiheutuvat henkilökunnan palkkaamisesta, valinnasta ja kouluttamisesta. On ilmeistä, että kiinteiden kustannusten osuus vaihtelee suuresti toimialasta riippuen. Tämä on yksi argumentti, joka perustelee työajan lyhentämistä lähinnä toimialakohtaisesti.

Yrityskoko, jossa työajan lyhentäminen pääsääntöisesti toteutetaan vaikuttaa myös työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksiin (Bosworth & Heathfield 1995). Tämä johtuu siitä, että pienyrityksissä tuotannon määrä sopeutuu usein työajan lyhentämisen myötä alhaisemmalle tasolle, jolloin työajan lyhentämisen vaikutus työllisyyteen jää vähäiseksi. Suuryrityksissä työajan lyhentämisen luo sen sijaan helpommin liikkumavaraa uusien työntekijöiden palkkaamiseen, eikä tuotanto välttämättä so-

peudu alhaisemmalle tasolle työajan lyhentyessä. Tämä tarkoittaa sitä, että yleisen työajan lyhentämisellä voisi periaatteessa olla merkittäviä työllisyysvaikutuksia lähinnä suuryritysten luonnehtimilla toimialoilla.

Pienessä avoimessa taloudessa on tärkeää erottaa toisistaan avoin ja suljettu sektori. Avoimessa taloudessa kustannustason kohoumisella on helposti negatiivinen vaikutus työllisyyteen. Kansainväliseltä kilpailulta suljetulla sektorilla työajan lyhentämisen vaikutus työllisyyteen on voimakkaampi sen tähden, että siellä työajan supistumiseen liittyvä mahdollinen yksikkötyökustannusten nousu ei heikennä yhtä voimakkaasti yritysten kannattavuutta (ja kykyä palkata uusia työntekijöitä) kuin avoimella sektorilla. Tämä johtuu siitä, että suljetulla sektorilla kohonneita yksikkötyökustannuksia on helpompaa siirtää tuotteiden hintoihin kuin avoimella sektorilla, jossa tuotteiden hinnat määräytyvät maailmanmarkkinoilla. Kansainväliselle kilpailulle avoimen tuotannon osuus on ollut kuitenkin jatkuvassa kasvussa kaikkialla teollisuusmaissa. Tämä on ongelmallista yleisen työajan lyhentämisen näkökulmasta.

Ylitöiden voimakas kasvu normaalityöajan lyhentyessä on eräs keskeinen vaikutuskanava, joka vaimentaa työajan lyhenemisen myönteistä vaikutusta työllisyyteen (Calmfors & Hoel 1988). Yritykset voivat yrittää kompensoida työajan lyhennyksen ylitöiden lisäyksellä, jolloin työllisyys ei parane toivotulla tavalla¹. Ylitöiden osuus kokonaistyöajasta on kuitenkin tyypillisesti pieni (ainoastaan muutamia prosentteja), vaikka toisaalta onkin työajan herk-

¹ Ranskan metalliteollisuudessa solmittiin kesällä 1998 sopimus, joka kasvattaa sallittujen ylitöiden määrää. Ylitöiden kasvu saattaa heikentää merkittävästi 35-tunnin työviikon työllisyysvaikutuksia.

käliikkeisin osa.

Kasvava käynti- ja palveluaika puolestaan helpottaa yritysten sopeutumista tilanteeseen, jossa yleinen työaika supistuu (Anttila 1997). Jos työajan lyhentämiseen liittyy samalla joustavampien työaikojen käyttöönotto, niin yrityksen olemassaolevaa pääomakantaa voidaan hyödyntää aiempaa tehokkaammin, jolloin yritykselle ei aiheudu yhtä suuria menetyksiä kuin tilanteessa, jossa käynti- ja palveluaika ei kasva yleisen työajan samalla lyhentyessä. Käynti- ja palveluaikojen kehitykseen työajan lyhentyessä voidaan vaikuttaa suoraan työajan lyhentämisen totetustavalla. Booth ja Schiantarelli (1987) päätyivät teoreettisessa tarkastelussaan nimenomaan siihen, että yleisen työajan lyhentämisellä ei ole myönteisiä työllisyysvaikutuksia, elleivät yrityksen käynti- ja palveluajat samalla muutu joustavammiksi kuin aiemmassa tilanteessa.

Työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksien kannalta työmarkkinoiden toimintakyky on tärkeä tekijä. Työmarkkinoiden kyky sopeutua yleisen työajan lyhenemiseen riippuu monista tekijöistä. Homogeeninen työvoima edesauttaa myönteisten työllisyysvaikutusten muodostumista, koska tällöin uusien työntekijöiden palkkaaminen on helpompaa kuin tilanteessa, jossa työvoima on heterogeenista koulutuksen ja ammatillisen kokemuksen suhteen (Neifer-Dichmann 1991, 517-518). Heterogeenisen työvoiman tapauksessa työmarkkinoille syntyy helpommin pullonkauloja ja työajan lyhentymisen vaikutus työllisyyteen jää vähäiseksi, koska korvaavien työntekijöiden palkkaaminen on vaikeata. Seurauksena saattaa olla myös reaali-palkkojen voimakas nousu, joka osaltaan näivettää työajan lyhentymisen myönteisiä työllisyysvaikutuksia.

Myös työvoiman vilkas alueellinen liikkuvuus edesauttaa työajan lyhentämisen myön-

teisten työllisyysvaikutusten syntyä. Tämä joutuu puolestaan siitä, että tällöin työajan supistaminen ei synnytä alueellisia pullonkauloja työmarkkinoille. Tilanteessa, jossa työvoiman alueellinen liikkuvuus on vähäistä saattaa joillakin alueilla syntyä pulaa ammattitaitoisesta työvoimasta, jos työajan lyhentymistä ei ole mahdollista kompensoida ylitöiden lisäyksellä.

Työajan lyhentämisellä on puolestaan suurempi vaikutus matalan työttömyyden alueella sen tähden, että siellä työntekijät ovat valmiimpia tinkimään reaaliansoistaan¹. Tämä merkitsee sitä, että yritysten yksikkötyökustannukset eivät kohoa yleisen työajan lyhentyessä, jolloin yleisen työajan lyhentämisellä on periaatteessa myös suurempi vaikutus työllisyyteen.

Lisäksi työajan lyhentämisen vaikutukset ovat olennaisilta osiltaan riippuvaisia tarkastelujänteestä (Eriksson 1996, 21-22). Pitkällä aikavälillä yleisellä työajan lyhentämisellä saattaa olla vaikutusta jopa yritysten investointitoimintaan. Jos työajan lyhentäminen kasvattaa yritysten yksikkötyökustannuksia ja vähentää kannattavuutta, niin seurauksena saattaa olla yritysten pääomanmuodostuksen heikkeneminen. Lindbeck (1996, 23) katsoo, että tilanteessa, jossa yritysten investointitoiminta supistuu työajan lyhentämisen seurauksena, työajan lyhentäminen keskeisiltä osiltaan rapauttaa hyvinvointivaltion rahoituspohjaa. Tästä huolimatta lyhyellä aikavälillä työajan lyhentämisellä voi olla Lindbeckin (1996, 23) mukaan huomattaviakin myönteisiä työllisyysvaikutuksia.

Lyhyen aikavälin vaikutuksilla saattaa olla kauaskantoista merkitystä ennen kaikkea tilanteessa, jossa työttömyyttä luonnehtii voimakas

¹ Päättely on ristiriidassa palkkakäyrää koskevien tulosten kanssa. Blanchflowerin ja Oswaldin (1994) empiiristen tulosten mukaan korkean työttömyyden alueilla on alhainen reaali-palkkataso.

hystereesi-ilmiö, jonka seurauksena tilapäiset häiriöt muovautuvat luonteeltaan pysyviksi vaikutuksiksi (Forslund 1996, 2). Työttömyys merkitsee usein osaamispuhjan rapautumista, jolloin työttömän tuleva kyky työllistyä heikenee huomattavasti. Tällöin yleisen työajan lyhentäminen ja työn jakaminen voivat osaltaan estää työmarkkinoilta syrjäytymistä ja työttömyysongelman sitkistymistä, jotka molemmat ilmiöt ovat keskeisiä nimenomaan eurooppalaisessa työttömyydessä. Pitkällä aikavälillä ylitöiden ja työn tuottavuuden kasvu todennäköisesti murentavat kuitenkin yleisen työajan lyhentämisen vaikutukset työllisyyteen. Vastaava tulos on tyypillinen teknisen kehityksen ja työllisyyden välisestä yhteydestä.

3 Suomea koskevia tuloksia

Suomessa palkansaajien keskimääräinen työaika supistui voimakkaasti 1960- ja 1970-luvuilla viisipäiväiseen työviikkoon siirtymisen seurauksena (Kuvio 1). Säännöllistä työaika ovat lyhentäneet sen jälkeen vuosilomien pidentyminen sekä työajan lyhentäminen ensin vuorotyössä (1980-luvun alussa) ja sen jälkeen päivätyössä (ns. pekkasvapaat 1980-luvun lopussa). Todellinen työaika näyttää Suomessa seuranneen normaalityöajan muutoksia: teollisuudessa todellinen tehty työaika seuraa läheisesti normaalityöaika pitkällä aikavälillä ja näin on ilmeisesti myös muilla toimialoilla.

Muutamissa suomalaista aineistoa hyödynnämissä tutkimuksissa on tarkastelu työajan lyhentymisen vaikutusta tuottavuuteen ja toisaalta keskimääräisen työajan merkitystä työllisyyden määräytymisessä¹. Keskimääräisen työajan ja työllisyyden välistä yhteyttä on tyypillisesti tutkittu estimoimalla aikasarja-aineistosta työllisyysyhtälö, jossa yhtenä selittäjänä on tehty-

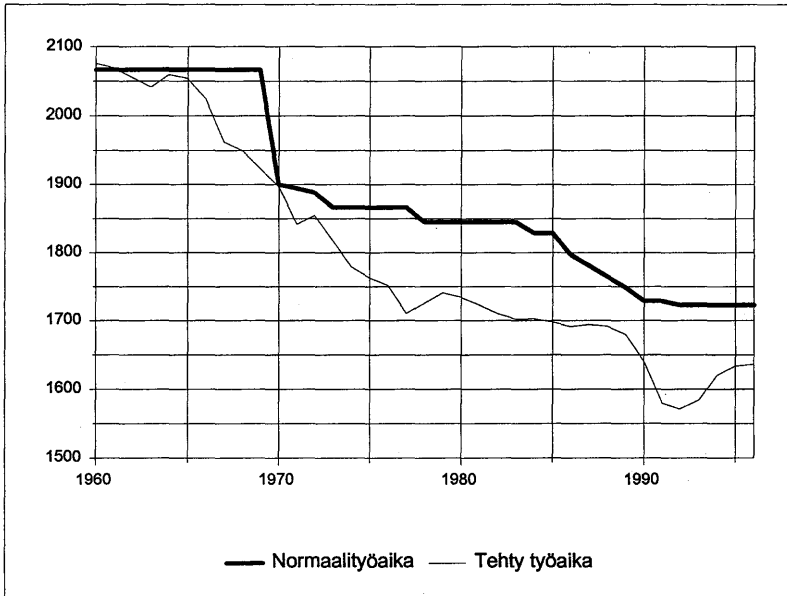
jen työtuntien määrä työllistä kohden (eli keskimääräinen työaika). Kontrollimuuttujina työllisyysyhtälöissä käytetään tavallisesti tuotantoa, pääomakantaa, työvoimakustannuksia, verokiilaa ja tuontihintaindeksiä.

Suomea käsittelevät empiiriset tutkimukset voidaan jakaa luontevasti kahteen ryhmään. Osassa tutkimuksia on tarkasteltu työaika ja työllisyyttä teollisuudessa. Pekka Ilmakunnaksen (1995a) tutkimuksen mukaan Suomen teollisuudessa vuosina 1968-1986 yhden prosentin työajan lyhentymisen on johtanut työn tuottavuuden parantumiseen noin 0.4 prosentilla. Tämä tarkoittaa sitä, että työajan lyhennyksen potentiaalinen työllisyysvaikutus supistuu noin 40 prosenttia yksin työn tuottavuuden paranemisen seurauksena verrattuna teoreettiseen maksimiin. Ilmakunnas (1991) on puolestaan tutkinut työajan lyhenemisen vaikutusta työllisyyteen viidellä teollisuustoimialalla vuosina 1976-1986. Hänen tulostensa mukaan työajan lyhentymisellä olisi lievä työllisyyttä parantava vaikutus, eikä normaalityöajan lyhentäminen kasvattaisi merkittävästi ylityötunteja². Myös Holm ja Kiander (1993) päätyvät siihen, ettei normaalityöajan lyhentäminen johda ylitöiden kasvuun Suomen teollisuudessa. Normaalityöaika on supistunut tuntuvasti vuosina 1960-1996, mutta ylitöiden osuudessa kaikista tehdyistä työtunneista ei ole havaittavissa pitkän aikavälin trendiä (Kuvio 2). Syynä on kor-

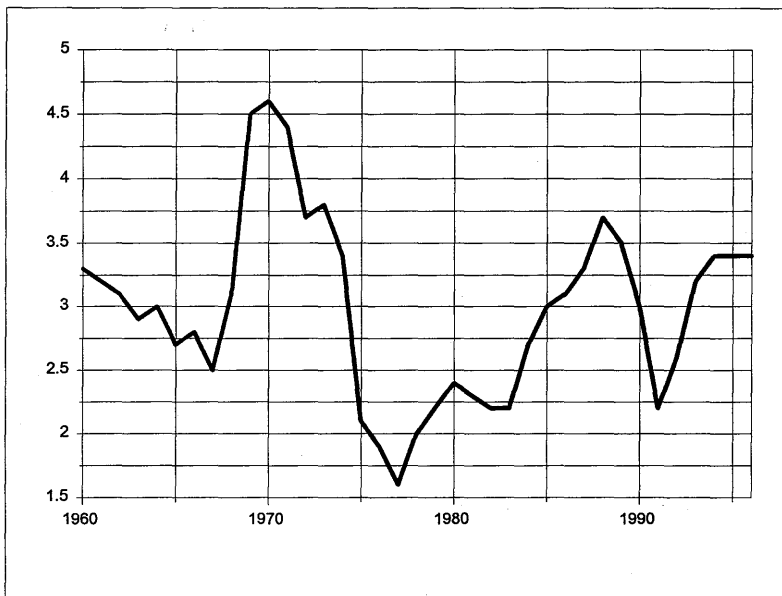
¹ Böckerman (1998) tarkastelee kokemuksia työajan lyhentämisestä Euroopassa 1990-luvulla.

² Ilmakunnas (1995b) päätyy tutkimuksessaan siihen, että 1970-luvulla työajan lyhentymisellä on ollut myönteinen vaikutus työllisyyteen teollisuudessa pitkällä aikavälillä, mutta 1980-luvun aineistolla myönteisiä pitkän aikavälin vaikutuksia ei ole havaittavissa. Anttilan (1997) tutkimus sisältää lukuisia tapaustutkimuksia koskien suomalaisyritysten sopeutumista lyhyempään työaikaan.

Kuvio 1 Normaalityöaika ja todellisuudessa tehty työaika palkansaajaa kohden teollisuudessa vuosina 1960-1996 (Lähde: Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto).

Kuvio 2 Ylitöiden osuus kaikista tehdyistä työtunneista teollisuudessa vuosina 1960-1996 (Lähde: Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto).

kea ylityökorvaus, joka tekee ylitöiden teettämisen yrityksille kannattamattomaksi pitkän aikavälin järjestelyinä. Tässä suhteessa Suomi eroaa esim. Isosta-Britanniasta. Böckerman ja Kiander (1998a) päätyvät vuosia 1960-1996 koskevien havaintojen perusteella siihen, että työajan lyhentyminen kymmenellä prosentilla pa-rantaisi työllisyyttä noin prosentilla teollisuudessa kolmen vuoden aikajänteellä. Tämä tarkoittaa sitä, että siirtyminen esim. 40-tunnin työviikosta 36-tunnin työviikkoon pa-rantaisi työllisyyttä vain noin yhdellä prosentilla, jos tuotanto pysyy samalla muuttumattomana.

Osassa empiirisia tutkimuksia tarkastellaan koko kansantaloutta aggregaattiaineiston avulla. Kiander (1998b) raportoi koko kansantaloutta kuvaavan työllisyysyhtälön neljännesvuosiaineistoa käyttäen 1961:1-1994:1, jonka mukaan keskimääräisen työajan lyhentäminen parantaa työllisyyttä. Tulosten mukaan keskimääräisen työajan lyhentyminen prosentilla lisäisi työllisyyttä noin 0.4 prosenttia. Böckerman ja Kiander (1998a) raportoivat vastaavan tuloksen käyttäen virheenkorjausmalleja vuosiaineistolla 1960-1996. Lisäksi Böckerman ja Kiander (1998b) tarkastelevat keskimääräisen työajan ja työllisyyden välistä yhteyttä kuuden toimialan paneeliaineistolla samalla ajanjaksolla. Tulosten mukaan työajan lyheneminen parantaa työllisyyttä lyhyellä aikavälillä kansantaloudessa, jos tuotanto pysyy samalla muuttumattomana. Palkansaajien keskimääräisen työajan lyheneminen yhdellä prosentilla parantaa työllisyyttä noin 0.6 prosentilla. Pitkällä aikavälillä työajan lyheneminen näyttäisi kuitenkin johtavan työllisyyden heikkenemiseen. Tämä viittaa siihen, että työajan lyhentäminen saattaa olla kaksiteräinen miekka, jos tavoitteena on työllisyyden parantaminen.

Työllisyysyhtälöiden estimointiin perustuvi-en tarkastelujen lisäksi on tehty joukko kysely-

tutkimuksia, joissa on kartoitettu (lähinnä työn-tekijöiden) halukkuutta työajan lyhentämiseen. Antilan (1998) tutkimuksen mukaan varsinkin ikääntyneiden keskuudessa olisi laajalti halukkuutta työn jakamiseen ja työajan lyhentämiseen. Kyselytutkimusten keskeinen ongelma on kuitenkin vaihtoehtojen täsmentämisen puutteellisuus, ja työajan lyhentämisen mahdollisten kielteisten seurausvaikutusten unohtaminen.

Tuukkanen (1997, 14) on puolestaan esittänyt Suomen osalta laskelmia, jossa tarkastellaan työajan lyhentäminen vaikutusta julkisen talouden keskipitkän aikavälin kestävyYTEEN. Laskelman perustuu siihen, että työaika lyhennettäisiin vuosina 1998-2002 yhteensä 12½ prosenttia eli 2½ prosenttia vuodessa ja että työllisten määrä lisääntyy vastaavasti. Hänen mukaansa työajan lyhentäminen johtaisi veropaineen kasvuun (veroaste olisi 3-4 prosenttiyksikköä korkeampi) ja lisäksi työeläkerahastot purkautuisivat kolme vuotta aiemmin kuin siinä tapauksessa, että vuosityöaika pidettäisiin ennallaan. Laskelmassa oletetaan, että työajan lyhentäminen ei lisää, mutta ei myöskään vähennä työn tuottavuutta (aikayksikköä kohden).

4 Empiirisessä tietämyksessä aukkoja

Lyhyttä aikaväliä koskeva tulos keskimääräisen työajan vaikutuksesta työllisyyteen liioittelee voimakkaasti normaalityöajan lyhentämisen vaikutusta työllisyyteen, koska lyhyellä aikavälillä todellisuudessa tehtyjen työtuntien määrä palkansaajaa kohden vaihtelee lähinnä lomautusten seurauksena. Ongelmana on se, että Suomessa ainoastaan teollisuuden osalta on saatavissa tietoja normaalityöajan ja ylitöiden kehityksestä riittävän pitkältä ajanjaksolta mielekkäiden tarkastelujen pohjaksi. Tämä tarkoittaa

sitä, että teollisuutta koskevat tulokset ovat luotettavampia kuin koko kansantalouden kattavat tarkastelut. Pitkällä aikavälillä tehdyt työtunnit työllistä kohden seuraavat läheisesti normaalityöajan kehitystä, mutta lyhyellä aikavälillä lomautusten merkitys tehtyjen työtuntien määräytymisessä on oleellinen. Syntyvää harhaa tosin lieventää se, että työllisyysyhtälöihin voidaan lisätä selittäjäksi tuotannon muutos. Tämä johtuu siitä, että lomautukset aiheutuvat tyypillisesti tuotannon supistumisesta. Aikasarjahaavaintojen niukkuus merkitsee puolestaan sitä, ettei pelkkien työllisyysyhtälöiden antamien tulosten pohjalta ole syytä tehdä voimakkaita poliittikasuosituksia.

Yrityskohtaisten tekijöiden keskeinen merkitys sopeuduttaessa lyhyempään työaikaan merkitsee sitä, että myös toimialoittainen aineisto on aivan liian karkea antamaan luotettavaa vastausta siihen, parantaako yleisen työajan lyhentäminen työllisyyttä kestävällä tavalla. Käynti- ja palveluaikojen pidentämisestä yleisen työajan lyhentyessä voidaan sopia ainoastaan yritystasolla. Työajan lyhentämisen vaikutuksia olisikin syytä tutkia riittävän laajoilla yrityskohtaisilla paneelaineistoilla, joissa voitaisiin kontrolloida työllisyyteen vaikuttavia yrityskohtaisia tekijöitä kuten käynti- ja palveluaikojen reagointia yleisen työajan lyhentymiseen. Yrityskohtaiseen aineistoon tulisi sisältyä myös tieto työntekijöiden normaalityöajasta ja tehdyistä ylityötunneista.

Työajan lyhentämistä koskevat empiiriset tulokset ovat luonnollisesti myös alttiita ns. Lucas-kriitikille. Mennyt kehitys ei välttämättä anna luotettavaa kuvaa tulevaisuudesta. Keskeiset käyttäytymisrelaatiot voivat muuttua ennen kaikkea tilanteessa, jossa yleistä työaikaan lyhennetään käyttämällä työaikalainsäädäntöä, työmarkkinaosapuolten vapaaehtoisen sopimisen sijaan.

Saint-Paul (1998) huomauttaa, että suurin osa menestyksellisistä työajan lyhentämishjelmissä on itse asiassa toteutettu paikallisella tasolla tilanteessa, jossa yritys on ajautunut akuuttiin kannattavuuskriisiin. Vilkkaimmin keskustelua on herättänyt Volkswagenin tehtailla toteutettu 28.5-tunnin työviikko. Se auttoi pelastamaan tuhansia työpaikkoja, jotka olisi ilmeisesti muuten menetetty pysyvästi. Kyseessä ei ole kuitenkaan lakisääteinen yleisen työajan lyhentäminen, vaan vapaaehtoisuuteen perustuva paikallinen sopiminen.

5 Lopputoteamuksia

Makrotaloudellisissa tarkasteluissa päädytään tyypillisesti siihen, ettei yleisen työajan lyhentämisellä olisi lainkaan kokonaistyöllisyysvaikutuksia kansantalouden sopeuduttua uuteen tasapainoon. Työajan lyhentämisen lopulliset työllisyysvaikutukset riippuvat kuitenkin lukuisista kansantalouden rakenteellisista ja makrotaloudellisista tekijöistä sekä työajan lyhentämisen käytännön toteutuksesta. Myönteisten työllisyysvaikutusten synnyn keskeinen edellytys on käynti- ja palveluaikojen pidentyminen yleisen työajan lyhentyessä.

Suomea koskevat empiiriset tutkimukset antavat tukea näkemykselle, jonka mukaan tehtyjä työtunteja voisi periaatteessa vaihtaa työpaikoiksi sekä teollisuudessa että kansantaloudessa lyhyellä aikavälillä, jos tuotanto pysyy muuttumattomana yleisen työajan lyhentyessä. Kansainväliset kokemukset työajan lyhentämisestä osoittavat puolestaan sen, että tuotannon tasoa on mahdollista ylläpitää nimenomaan pidentämällä käynti- ja palveluaikoja. Tällöin yritysten on mahdollista hyödyntää olemassaolevaa pääomakantaansa aiempaa tehokkaammin sekä estää yksikkötyökustannusten nousu ja kannattavuuden heikkeneminen yleisen työ-

ajan lyhentyessä.

Empiirinen tietämys työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksista on kuitenkin vielä kovin puutteellista ja perustuu lähinnä aikasarja-aineistoista estimoituihin työllisyysyhtälöihin. Tämä merkitsee sitä, että empiiristen tulosten pohjalta on vielä aivan liian aikaista antaa luotettavaa arviota työajan lyhentämisen työllisyysvaikutuksista. Työajan lyhentämisen vaikutuksia olisikin syytä tutkia riittävän laajoilla yrityskohtaisilla paneelianeistoilla, joissa voitaisiin kontrolloida työllisyyteen vaikuttavia yrityskohtaisia tekijöitä. Empiiristen tutkimusten ylitsepääsemätön ongelma on se, että normaalityöajasta on saatavissa ainoastaan yhden-suuntaisia havaintoja, sillä normaalityöaika on lyhentynyt lähes jatkuvasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Yhteiskuntamme arvostaa vapaa-aikaa.

Kirjallisuus

- Agnarsson, S. & D. Anxo (1996): Arbetstid och arbetsmarknadsekonomi. Teoksessa *Arbetstid - Längd Förläggning och Inflytande*. SOU 1996:145.
- Antila, J. (1998): Ikääntyneiden kiinnostus työn jakamiseen. *Työpoliittinen Aikakauskirja*, 41:1, 34-41.
- Anttila, T. (1997): Työajan lyhentäminen ja uudelleenorganisointi. 6+6 -tuntia työaikamallin toteutus suomalaisyrityksissä. Työministeriö, *Työpoliittinen tutkimus*, 171.
- Anxo, D. (1988): Sysselsätningseffeketer av en allmän arbetstidsförkortning. *Ekonomisk Debatt*, 5/88, 358-367.
- Blanchflower, D. G. & A. J. Oswald (1994): *The Wage Curve*. The MIT Press.
- Bosworth, D. & D. Heathfield (1995): Work patterns and capital operating hours: Micro foundations. Teoksessa Anxo, D. & G. Bosch & D. Bosworth, G. Cetto & T. Sterner & D. Taddei (toim.) *Work Patterns and Capital Utilisation*. Kluwer Academic Publishers.
- Booth, A. & F. Schiantarelli (1987): The employment effects of a shorter working week. *Economica*, 54:214, 237-248.
- Böckerman, P. (1998): Työn jakaminen ja työllisyys. Eurooppalaisia kokemuksia 1990-luvulta. Palkansaajien tutkimuslaitos, *Tutkimuslustoista*, 145.
- Böckerman, P. & J. Kiander (1998a): Työllisyys Suomessa, 1960-1996. Palkansaajien tutkimuslaitos, *Tutkimuslustoista*, 146.
- Böckerman, P. & J. Kiander (1998b): Has work sharing worked in Finland? Käsikirjoitus.
- Calmfors, L. & M. Hoel (1988): Work sharing and overtime. *Scandinavian Journal of Economics*, 90:1, 45-62.
- Eriksson, S. (1996): Arbetstidsförkortningars verkningar på sysselsättningen - en översikt. *FIEF, Economic Research Report*, 39.
- Feldstein, M. (1976): Specification of the labor input in the aggregate production function. *The Review of Economic Studies*, 34:2, 375-386.
- Forslund, A. (1996): Arbetstidsförkortning - arbetsdelning eller raserad välfärd? *FIEF Working Paper*, 135.
- Holm, P. & J. Kiander (1993): The effects of work sharing on employment and over-time in Finnish manufacturing 1960-1987. *Applied Economics*, 25:4, 801-810.
- Ilmakunnas, P. (1991): Working time, productivity and labor demand in Finnish manufacturing. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, *Keskusteluaiheita*, 362.
- Ilmakunnas, P. (1995a): Working time and labour demand in Finnish manufacturing: short-run and long-run effects. *Applied Eco-*

- nomics*, 27:4, 995-1002.
- Ilmakunnas, P. (1995b): Working time and labour demand in Finnish manufacturing: Short-run and long-run effects. *Applied Economics*, 27:5, 995-1002.
- Johnson, G. E. & P. R. G. Layard (1986): The natural rate of unemployment: Explanation and policy. Teoksessa Ashenfelter, O. C. & R. Layard (toim.) *Handbook of Labor Economics*, Volume 2. North-Holland.
- Kiander, J. (1998): Työvoiman kysyntä ja yritysten hinnanasetanta. Teoksessa Pohjola, M. (toim.) *Suomalainen Työttömyys*. Taloustieto Oy.
- Layard, R. & S. Nickell & R. Jackman (1991): *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press.
- Lindbeck, A. (1996): The West European unemployment problem. Institute for International Economic Studies, Seminar Paper, 616.
- Neifer-Dichmann, E. (1991): Working time reductions in the former Federal Republic of Germany: A dead end for employment policy. *International Labour Review*, 130:4, 511-522.
- OECD (1994): *The Jobs Study I-II*, Paris.
- OECD (1997): *Economic Outlook*, Paris.
- OECD (1998): *Employment Outlook*, Paris.
- Rocardo, M. (1996): Työajan lyhentäminen. Sosiaali- ja työllisyysasiain komitean mietintö, Euroopan parlamentti.
- Saint-Paul, G. (1998): *The political consequences of unemployment*. Economic Council of Sweden, Stockholm, May 25, 1998.
- Snower, D. (1997): Evaluating unemployment policies: what do the underlying theories tell us? Teoksessa Snower, D. J. & de la Dehesa, G. (toim.): *Unemployment Policy. Government Options for the Labour Market*. Cambridge University Press.
- Tuukkanen, J. (1997): Väestön ikääntyminen ja julkisen talouden kestävyys pitkällä aikavälillä. Valtiovarainministeriö, *Keskustelualoitteita*, 55.